

Raqamli ta'lim muxitida axborot kompetentligi atamasining mohiyati va tuzilmasini o'rganish

Azimova Shohista Saloxiddinovna
Toshkent moliya instituti, Katta o'qituvchi
E-mail: shohistaazimova1212@gmail.com

• Maqolada “kompetensiya (vakolat)”, “kompetentlik”, “axborot kompetentligi”, professional kompetentlik” tushunchalari, kompetensiyalar (vakolatlar) va kompetentlik klassifikatsiyasi, axborot kompetensiyasi tuzilmalariga asosiy yondashuvlar ko'rib chiqilgan.

• В статье рассмотрены основные подходы к терминам «компетенция», «компетентность», «информационная компетенция», «профессиональная компетентность» и «информационная компетентность», классификации компетенций и компетентностей, структура информационной компетентности.

• The article deals with the main approaches to the terms "competence", "competence", "information competence", "professional competence" and "information competence", classification of competencies and competencies, information competence structure.

Kalit so'zlar: pedagog, professional, axborot, kompetensiya, ta'lim, muassasasi, talabalar, imkoniyat, zamonaviy.

Ключевые слова: педагоги, профессия, информация, компетентность, образование, учреждение, студенты, возможность, современный.

Key words: pedagogues, profession, information, competence, education, institution, students, opportunity, modern.

Ta'lim sohasini rivojlantirishning zamonaviy boschqichi aniq kelajakka mo'ljallangan kompetentlik yondashuvni izchil tadbiiq etishi bilan ajaralib turibdi. Har bir inson ta'lim olish imkoniyatlari muvaffaqiyatli, professional va shaxsiy faoliyati inobatga olishida va aniq vaziyatlarda o'zining imkoniyatlariga odil baho berish orqali tanlash qobiliyatida nomoyon bo'ladi. Umumiy olinganda

kompetentlik yondashuv quyidagi shartdan kelib chiqmoqda, xayotda muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun ta’lim olish jarayonida har bir inson aniq amaliyotga asoslangan bilim olishi, ijtimoiy va professional muhim sifatlarini rivojlantirishi lozim.

XXI asr pedagogi o‘zining professional faoliyati uchun zarur bo‘lgan bilimga ega bo‘lishidan tashqari ulardan o‘quv jarayonlarida ijodiy foydalana olishi ham lozim, ya’ni: bilim o‘zlashtirish faoliyatida maqsadlarni aniqlash; qo‘yilgan maqsadlarga yetishda samarali usullarni topish; turli hil axborot manbalaridan foydalanish; zarur ma’lumotlarni izlash va topish, olingan ma’lumotlarni baholash; talabalar bilan hamkorlik o‘rnatish.

Ta’limning yuqori texnologiyali sohaga o‘zgarishi pedagogik izlanish va kelajak mutaxassislarining axborot kompetensiyasini (vakolatlarini) shakllantirish bilan bog‘liq bo‘lgan muammolarni aniqlash masalalarini aktuallashtirmoqda. Axborot kompetensiyasiga (vakolatiga) ega pedagogni shakllantirishda oliy ta’lim muassasasida o‘zlashtirilgan, amaliy bilimlarga va o‘zini bilimini yangi pedagogik sharoitlarda va vaziyatlarda ishlatish qobiliyatiga asoslangan bilim muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ushbu yondashuvda pedagogik oliy ta’lim muassasalarida talabalari uchun ham umummatematik, tabiiy-ilmiy ham kompyuter texnologiyalarini o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan umumprofessional ta’lim yo‘nalishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, oliy ta’lim muassasalaridagi ta’lim jarayonlarida va alohida ta’lim yo‘nalishlari bo‘yicha bilim berilishida kompyuter texnologiyalarining ishlatilishi talabalarning professional imkoniyatlarini oshiradi. Kelajakdagi o‘qituvchining pedagogik madaniyati professional bilim, yuqori imkoniyatlar va tajribalarni o‘z ichiga olgan “axborot kompetensiyasi”ga ega bo‘lishi lozim. Ushbu mavzuda asosiy atamalar “kompetensiya (vakolat)”, kompetentlik”, axborot kompetensiyasi”, “professional kompetentlik” va “axborot kompetentligi”dir.

Ushbu atamalar ilmiy va o‘quv adabiyotlarida, normativ va har kunlik leksikada faol ishlatilishi bilan, ularning mazmun-mohiyati bugungi kunga qadar har hil talqin qilinmoqda. “Axborot kompetentligi” tushunchasiga aniqlik kiritishdan oldin “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalarining mazmun mohiyatini aniqlash lozim. Zamonaviy pedagogik adabiyotlarda “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalari keng yoritilgan. Yetakchi olimlarning izlanishlari

tahlil qilinishi “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalariga yangi yondashuvlarni aniqlash imkoniyatlarini yaratmoqda.

Ushbu fikrlarini umumlashtirgan holda kompetensiya mutaxassisning har xil bilim va ko‘nikmalari yig‘indisi, kompetentlik esa umumiy bilimlarilari va ularning faoliyatga tayyorligida nomoyon bo‘ladigan shaxsning integral sifati deb qabul qilishimiz mumkin. Ta‘lim natijasiga va kompetensiyani belgilangan maqsadga erishish uchun sub'ektning o‘z resurslaridan samarali foydalanishni tashkil etish masalalari olimlar asarlarida o‘z aksini topgan. Umuman olganda tarkibiy, maqsadli va faoliyati jihatidan “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalari ta‘lim sohasida ishlatishda mohiyatini aniq belgilash imkoniyatlarini yaratadi.

Psixologik-pedagogik adabiyotlarning tahlili “kompetensiya” tushunchasi umumlashtirilgan ko‘rinishini aniqlash imkoniyatlarini yaratadi, ya‘ni o‘zini samalari professional nomoyon etishga yo‘naltirilgan oliy ta‘lim muassasalarida olingan bilim va ko‘nikmalar jamlanmasi degan xulosa kelib chiqadi. “Kompetentlik” esa ta‘lim va professional masalalarini hal qilish uchun oliy ta‘lim muassasalarida olingan va rivojlantirilgan kompetensiyalarni ishlatish qobiliyatidir. Axborot kompetensiyasini professional masalalarni hal qilish uchun axborot texnologiyalari sohasida olingan bilim va usullar yig‘indisi sifati qabul qiladi. Ilmiy va metodik adabiyotlar tahlili natijasida axborot kompetensiyasini professional maqsadlarga erishish uchun kompyuter texnologiyalari yordamida olingan bilim va ko‘nikmalar yig‘indisi deb hulosa qilishimiz mumkin.

Oliy ta‘lim muassasasi me‘yoriy xujjatlari va amaliyotiga “professional kompetentlik” degan tushuncha kirib kelgan. Tadqiqotchilar ushbu atama bo‘yicha ham har xil yondashuvga ega. Psixologik-pedagogik adabiyotlarda “professional kompetentlik” ga) ish samaradorligini aniqlaydigan bilimlar yig‘indisi mehnatga amaliy va nazariy jixatdan tayyorgarlik birligi professional shaxsiy fazilatlar va bilimlar kompleksi keltirilgan va boshqa izohlar har xil bo‘lganligi bilan ularda leksik umumiy kognitiv va xissiy elementlar mavjud.

Ushbu izohlarni umumlashtirib, “professional kompetentlik”ni pedagog professional faoliyatini olib borishda samalari loyihalashtirish uchun lozim bo‘lgan integratsiyalashgan bilim, ko‘nikma va tajribalar yig‘indisi deb tushinamiz.

Shunday qilib pedagogika va ta‘limning doimiy tushunchaviy yangilanishi yangi har xil ko‘rinishda talqin qilinayotgan “kompetensiya”, “kompetentlik”, axborot kompetentlik” kabi tushunchalarning mohiyatini tushinib yetish bilan

birgalikda amalga oshirilishi ta'kidlab o'tishimiz lozim. Shuning uchun zamonaviy pedagogika fanida kompetensiya va kompetentlikni tasniflash masalasi muammo bo'lib qolmoqda. Bugungi kunga qadar kompetensiyaning yagona tasnifi mavjud emas. Talabada oliy pedagogik ta'limni olayotganda qancha va qanaqa kompetensiyalar shakllanishi to'g'risida yagona fikr yo'q. Ilmiy adabiyotlarda kompetensiya quyidagi guruxlarga ajratiladi:

Professional kompetensiya. Chet el adabiyotida bilim va ko'nikmalar asosida metodik to'g'ri va vaziyatni to'g'ri baholagan holda vazifa va muammolarni maqsadli yechishga tayyorgarlik holati deb qayd etilgan. Olimlar ta'lim olish sohasida professional ko'nikmalar, texnologiyalar va metodlar deb tushiniladi.

Asosiy (bazaviy kompetensiyalar. Abstrakt mavzularda fikrlash, analiz va sintez qilish, lider bo'lish, vazifa va muammolarni yechish, moslashish, jamoada va alohida ishdash deb tushiniladi. Umuman olganda bu xamma odamlar uzining professional darajasidan qat'iy nazar ega bo'lishi lozim bo'lgan kompetensiyalar.

Ijtimoiy-shaxsiy kompetensiyalar. Shaxsning o'ziga, boshqa shaxslar bilan o'zaro munosabatlarda, jamiyatda tegishli bo'lgan kompetensiyalar yig'indisidir.

Axborot kompetensiyasi. Kompyuter texnologiyalari yordamida professional faoliyatida samarali ish yuritishga yo'naltirilgan bilim, ko'nikmalar va faoliyat turlari yig'indisi sifatida tushiniladi.

Shuni aytib o'tish joizki, ushbu kompetensiya guruxlariga xar hil asoslar keltirilgan. Birinchidan, xamma shaxslarga tegishli bo'lgan hamda aniq tavsifiga (sifatlari) yo'naltirilgan. Ikkinchidan, bu kompetensiya guruxlari asosida amaliyotga yo'naltirilgan yondashuv mavjud va bunga axborot kompetensiyasi ham kiradi.

Axborot kompetentligining asosiylariga quyidagilar ajratiladi:

Rag'batlantiruvchi, qiymatli (talabaga qiymatni tushinib yetish sharoitlarini yaratish). Asosiy qiymatli yo'nalishlarni tanlashga yordam beruvchi, o'z ishiga va xayotiga ta'sir ko'rsatuvchi shaxsning rag'batlantiruvchi xissiyotlarini tavsiflaydi.

Professional faoliyat. Axborotni ishlatish, ta'limiy ma'lumotlarni izlashning zamonaviy metod va usullariga egalik qilish, xar xil manbalardan ma'lumot topish qobiliyati, ma'lumotlarni umumlashtirish va guruhlarga ajratish qobiliyati, olingan ma'lumotlarni professional pedagogik faoliyatida ishlata olish qobiliyati.

Texnik-texnologik. Ma'lumotlarni izlashni avtomatlashtirish va ma'lumotlarni qayta ishlashda texnik vositalarni ishlash prinsipini, imkoniyatlari va cheklovlarni

tushinish, ularning asosiy tasnifiga ko‘ra klassifikatsiyalash va uni yechish uchun texnik vosita turini tanlash.

Kommunikativ. Ikkinchi shaxsga ma’lumotlarni berishda (verbal, noverbal), rasmiy va tabiiy tillarni bilishda texnik vositalarni ishlata bilish, tushinish va ishlatish.

Operatsion (tezkor). Kommunikativ, metodik, tashkiliy va konstruktiv faoliyatida aks etadigan.

Bizning fikrimizcha, keltirilgan elementlardan umumlashtirgan holda foydalanish kelajakdagi talabalarning axborot kompetentligini shakllantirish va rivojlantirishga olib keladi. Axborot kompetentligi barcha elementlarini maqsadli shakllantirish pedagogika oliy ta’limi muassasalarida yetuk professional mutaxassislarni tayyorlashda yordam beradi. Shunday qilib, axborot kompetentligi mohiyati va tuzilmasini o‘rganish, nazariy yondashuv tahlili plyuralizm fikrlari mavjudligini, “kompetensiya”, “kompetentlik”, “axborot kompetensiyasi”, “professional kompetentlik”, “axborot kompetentligi” atamalarining turlicha izohi borligini va ushbu yangi atamalar pedagogika ta’limida tadqiqot predmeti hamda ta’lim amaliyoti ko‘p qirrali dastur sifatida qabul qilinishini ko‘rishimiz mumkin.

Biz “kompetensiya” atamasini pedagogik ta’lim muassasalarida o‘qish davrida olingan, o‘zining samarali professional faoliyatiga yo‘naltirilgan bilim, ko‘nikma va faoliyat usullari sifatida qabul qilamiz. Kompetentlik esa oliy ta’lim muassasalarida ta’lim va professional vazifalarni yechish uchun olingan kompetensiyalarni ishlatish qobiliyati sifatida tushinamiz.

Professional kompetentlik atamasini biz pedagogga professional faoliyatini samarali loyihalashtirish va amalga oshirishga yo‘naltirilgan integratsiyalashgan bilim, ko‘nikma, tajriba va shaxsiy sifatlar yig‘indisidir.

“Kompetensiya”, “kompetentlik” va “professional kompetentlik” atamalarini tushinib yetish pedagogika oliy ta’lim muassasalari talabalarining axborot kompetentligi atamasini tushinishga olib keladi. U integrativ sifat ko‘rinishida axborot texnologiyalari sohasida yuqori darajadagi nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalar, ularni asosiy oliy ta’lim dasturini o‘zlashtirishda foydalanish va ishlatish qobiliyatida, o‘quv tarbiyaviy jarayonlarda axborot texnologiyalaridan foydalanishga tayyorgarligida o‘z aksini topadi.

Ushbu izohdan kelib chiqib, pedagogika oliy ta’lim muassasasida talabanning axborot kompetentligi tuzilmasida o‘zlashtiriladigan axborot kompetentligi

jamlanmasini ajratishimiz mumkin. Terminologik kompetensiya, ma'lumotlarni qayta ishlash, standart vositalarga egalik qilish kompetensiyasi, kompyuter texnologiyalaridan foydalangan holda o'quv ishlarini tashkil etish sohasidagi kompetensiya.

Axborot kompetentligi tuzilmasini aniqlash bo'yicha yondashuvlarga sistematizatsiyalash, ularning asosiy qismlarini, rag'batlantiruvchi-qiymatli, professional faoliyatli, texnik-texnologik, kommunikativ va tezkorlik komponentlarini ajratishga imkon beradi.

Ta'lim amaliyotiga kompetentlik yondashuvning joriy etilishi jaxon tendensiyalariga mos keladi va ta'limni innovatsion rivojlantirish talablariga javob beradi va “bilim-ko'nikma-tajriba” instrumental-pedagogik usul bilan yetarli darajada moslashadi.

Ta'lim standartlarining yangi avlodiga “kompetensiya” normativ talabini joriy etish talabalarning kompetensiyalarini bilish, ishlatish va rivojlantirishga urg'u berilishini anglatadi hamda o'quv, professional faoliyatida shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy, professional vazifalarni hal etishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi “Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ-2909-sonli Qarori // www.lex.uz.
2. S.S. Kosimov Axborot texnologiyalari. Toshkent – “Aloqachi”-2006
3. Begimqulov.U.Sh.Pedagogik ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish muammolari va istiqbollari // “Info. Kom Uz” jur. № 3, 2006.- 64-65 betlar.
4. Н.Н. Азизходжаева Педагогические технологии в подготовке учителя. Ташкент, 2000.
5. И.А. Аллаёров Дидактические основы активного обучения управленческим дисциплинам. — Ташкент: Фан, 1994.
6. С.С. Косимов Ахборот технологиялари. Тошкент – “Алоқачи”-2006.
7. Б.Ю.Ходиев, Б.А.Бегалов и др. Введение в базы данных и знаний. Тошкент.- 2003
8. Даутова О.Б. Современные педагогические технологии в профильном обучении [Текст]: учеб.метод. пособие для учителей / О.Б. Даутова О.Н. Крылова; под ред. А.П. Тряпицыной. СПб. КАРО, 2006 — 176 с.